

Középkori pozsonyi polgárság a városi végrendeletek tükrében

Judit Majorossy – Katalin Szende (Hrsg.): Das Pressburger Protocollum Testamentorum 1410 (1427)–1529. Teil 1: 1410–1487.

(Fontes rerum Austriacarum. Dritte Abteilung. Fontes iuris 21/1.)
Böhlau, Wien – Köln – Weimar, 2010. 535 oldal.

A római jog, mely a végakarati intézkedést jogintézménnyé tette, a törvényessel szemben a végrendeleti öröklést tartotta az elsődleges öröklési formának. Szigorú értelemben véve a végrendelkezést olyan magánjogi aktusnak tekintette, amelynek során az örökhagyó tanúk, illetve a végakarati végrehajtójául felkért személy(ek) jelenlétében vagyonának tulajdonjogát halála esetén átruházta egy általa kijelölt örökösre. A jogügyletet a biztonság kedvéért, és a nyilvánosság kizárása érdekében az ókori Rómában viasztáblá(k)ra jegyezték fel. Miután a végrendelező a táblákat a kezében tartva elismerte, hogy azok valóban a végakarati tartalmazzák, a tanúk pecsétjükkel ellátták az okiratot, és ennek köszönhetően a tulajdonjog-átruházás megtörténtének bizonyítékává, tanúsítványává, vagyis testamentumává vált.

1415 júliusában Andreas Treletsch, Pozsony város bírása Konrad Kiczmagen esküdt társaságában benyújtott a városi tanács elé egy rendelkező iratot (*geschefft czedel*), amelyre Hans Lachutel pozsonyi polgár 1412. április 4-én István, a Szent Mihály templom plébánosa, Konrad Kiczmagen akkori polgármester, Andreas Treletsch és Jostel akkori esküdt polgárok, valamint Friedrich Frank hainburgi polgár előtt tett végrendeletét (*geschefft*) jegyezték fel. A végrendelet bemutatását követően Treletsch és Kiczmagen tájékoztatta a tanácsot arról, hogy Lachutel halála után, mint az elhunyt által kijelölt testamentumos urak (*geschefft herren*), szem előtt tartva az örökhagyó akaratát, maguk mellé véve a fent nevezett tanúkat és még néhány hainburgi polgárt, miként osztották szét az örökhagyó ingó és ingatlan vagyonát annak özvegye és négy lánya között.¹

1446 júniusában Niclas, pozsonyi szabó a betegágyánál készítettett hasonló rendelkező iratot (*geschefft zettel*), amelyet a tanúk és a végakarati végrehajtásával megbízott személyek (*geschefft leuten*), nevezetesen Hans szücs, Cristan kovács és egy másik, szintén Hans névre hallgató szücsmester el is láttak saját pecsétjükkel (*sein aygen petschadt an die geschefft czedel gedrukt*). Mikor azonban a negyedik tanúra, a szintén szabómesterséget űző, Jorg Windre került a sor, kiderült, hogy

¹ MOL Df. 286772, 91–93. fóliók. Kiadva: Ziegler (Hrsg.) 1999: 109–111 (helytelen évszámmal).

elfelejtette magával hozni pecsétjét, így a végrendelező a többiekkel egyetértésben kérlelni kezdte Liebhart Egkenfeldert, hogy Wind helyett tüntesse fel az okiraton saját pecsétjét. (166–167.) Wind mester feledékenységére nélkül örökre rejtve maradt volna előttünk Egkenfelder jelenlétének ténye az eseménynél, márpedig a könyvgyűjteményéről méltán elhíresült férfiú 1441-től 1455-ig (esetleg 1457-ig) töltötte be a város jegyzői tisztségét.² A derék pozsonyi kézművesek, akik a betűvetés tudományában nyilván csak a maguk szintjén szereztek jártasságot, az olyan fontos jogi ügylethez tehát, mint a végrendelezés, avatott szakember közreműködését vették igénybe.

Az idézett példák jól érzékeltetik, hogy a középkori végrendelezési jog számos elemét átvette a rómainak (írásba foglalás, tanúk és testamentumos urak szerepe, a megpecsételés aktusa, a végakarát megfelelő pillanatig történő titokban tartása). A 15. századi esetek ugyanakkor rávilágítanak néhány sajátosságra is, hiszen már a jogintézmény megnevezésénél is figyelemre méltó felfogásbeli különbség tapasztalható. A 13. század második felében keletkezett *Sváb tükör* tanúsága szerint a középkori német nyelv a legkorábbi időktől fogva a *schaffen* igére visszavezethető *Geschäft* szót „rendelezés” értelemben alkalmazza a végintézkedések megnevezésére.³ Míg a középkorban is használt „testamentum” kifejezés inkább a végrendelezés jogi aktusának érvényességét és hitelességét hivatott jelezni, addig a német szóhasználat arra a kiváltságra utal, amely az egyén számára az általa életében szerzett javakat illetően biztosította a szabad rendelkezés, ha úgy tetszik, testálás jogát. Fontos különbség továbbá, hogy a római gyakorlattal ellentétben a középkori végrendelező tetszése szerint oszthatta szét javait örökösei között, vagyis a vagyona nem maradt egy kézben, s mint a fenti példa is mutatja, egyenlő avagy különböző arányban akár öten is részesülhetek belőle. Bár a Lachutel-féle végrendelet nem ezt sugallja, de a középkor az öröklési formák prioritása terén is más megítélést alkalmazott. Az alapján, hogy a pozsonyi polgár a lányainak, azaz egyenes ági leszármazottainak juttatandó örökségről rendelkezett, azt feltételezhetnénk, hogy a középkori öröklési jog is elsődlegesnek tekintette a végrendeleti öröklést a törvénnyessel szemben. A valóságban azonban ez nem így volt. A középkorban olyannyira a törvényes öröklés számított elsődlegesnek, hogy a törvényes örököseiről, illetve a rájuk szálló vagyonrészről az örökhagyónak nem is kellett (volna) külön megemlékeznie. Sőt, voltaképpen a szabad végrendelezés joga arra az esetre volt érvényes, mikor az örökhagyónak nem akadtak törvényes örökösei. A Lachuteléhez hasonló végrendeleteket azzal a jelenséggel magyarázhatjuk, amely Nyugat-Európában a 12–13., Magyarországon a 15. században terjedt el, nevezetesen a végrendelet-készítés hagyományának

² Szende 2004a: 55.

³ „[I]st der vater ane geschafede vervaren” vagy „git im Got geschefede, er git daz gout [...] swem er wil”. Lassberg (Hrsg.) 1840: 8, 10. Magyar fordítása: Blazovich – Schmidt (szerk.) 2010: 215, 218. A *Geschäft*, azaz ’végrendelet’ szó etimológiájára lásd a Grimm-fivérek szótárának „Geschäft” szócikkét.

feléledésével, illetve reneszánszával,⁴ ami a városi polgárok végakaratainak tömeges megjelenését jelentette. Így a kor „divathullámának” engedve nem csupán az örökös nélkül elhunyt személyek készítették testamentumot, hanem a törvényes örökössel rendelkezők is, kedvezve ezzel egyébként a későbbi korok kutatóinak, amennyiben segítségükkel feltérképezhetővé válik a végrendeletet tevő polgárok családi és rokoni kapcsolatrendszere, valamint vagyoni helyzete.

Úgy tűnik, a középkori pozsonyi polgárság különös buzgalommal és hajlandósággal élt végrendelezési jogával; mi sem bizonyítja ezt az állítást jobban, mint az a 901 testamentum, amely a 14. század közepétől 1529-ig maradt fenn.⁵ A magyarországi viszonylatban példátlanul tekintélyes számú végrendelezési anyag kisebb része önálló oklevelekben maradt ránk. Egy töredékét a pozsonyi *Ítélezési Könyv*, a *Protocolum Actionale* első kötete őrzi, amely 1402 és 1512 között keletkezett bejegyzéseket tartalmaz. A végrendeletek legnagyobb hányadát azonban, mintegy 844 végakaratot egy erre a célra külön rendszeresített városkönyvbe, a *Protocolum Testamentorumba* jegyezték fel. (20.)

A végrendelet mint forrástípus ilyen nagy mennyiségben történő vizsgálata lehetővé teszi általános érvényű következtetések levonását akár a mindennapi városi élet, az anyagi kultúra, a családtörténeti és -szerkezeti, a kultúr- és társadalomtörténeti, akár az egyház- és művészettörténeti, a néprajzi, illetve a várostörténeti kutatások terén. Eppen ezért öröndetes, hogy a középkori várostörténeti kutatások két vezető magyar történésze, Szende Katalin és Majorossy Judit vállalkozott a pozsonyi *Protocolum Testamentorum* első kötetének kiadási munkálataira. A majd egy évtizeden át tartó, a Pozsonyi Városi Levéltár (*Archív mesta Bratislavy*) folytonos költöztetése miatt már-már lehetetlenné váló levéltári munka eredményeként 2010-ben végre napvilágot látott a pozsonyi *Végrendelezési Könyv* első kötetének első 449 bejegyzése. A forrásgyűjtemény közreadói az elmúlt években nem csupán a szövegek átírásával és gondozásával foglalkoztak, hanem azok tartalmának és jelentőségének vizsgálatával is. Így születhettek meg a pozsonyi végrendeleteken alapuló, azokat különböző szempontok szerint feldolgozó és elemző munkáik. Szende Katalin a testamentumokat nem csupán jogtörténeti szempontú vizsgálatnak vetette alá, de segítségükkel következtetéseket vont le úgy a városi társadalom- és családszerkezetre, mint a középkori polgári öntudat megjelenésére és kifejeződésére vonatkozóan. A végakaratok tárgyi hagyatékainak számbavételével pótolhatatlan alapmunkát jelentett meg, hozzájárulva a 15–16. századi polgárság anyagi kultúrájának megismertetéséhez. Választ keresett továbbá arra a kérdésre is, hogy milyen szerepet töltenek be a végrendeletek a városi írásbeliségben.⁶ Majorossy Judit a középkori polgári vallásosság legfőbb forrásának tekinti a testamentumokat, amelyek alapján feldolgozhatóvá és kimutathatóvá

⁴ Szende 2004a: 63.

⁵ Úgy tűnik, a pozsonyi polgárok végrendelezési kedve 1529 után sem hagyott alább, hiszen a *Protocolum Testamentorum* 2. kötetében az 1529–1557 közötti időszakban 388 végakaratot rögzítettek. Tózsza 2005: 134, 2.j.

⁶ Szende 1997, 1999, 2001, 2004a, 2004b; illetve Szende – Eliassen 2005.

válí, hogy a város egyházi intézményei, az ispotályok, illetve a hétköznapi valóságos intézményei, a kegyes testvérületek, a zárandoklatok és a búcsújárások milyen szerepet töltek be a pozsonyi polgárok életében.⁷ Jelen kötet bevezető tanulmányához (3–33.), amely a végrendekezés magyarországi jogi szabályozását, a városi írásbeliség fejlődését és a végrendeletek kiállításának gyakorlatát, illetve Pozsony város középkori fejlődését valamint topográfiáját tekinti át, a forráskötet kiadóinak eddigi publikációi szolgálták háttérként.

A kötet szerkesztői a bécsi városkönyvekben szereplő végrendeletek kiadási mintáját szem előtt tartva megőrizték a végakaratok *Végrendekezési Könyv*ben szereplő eredeti sorrendjét, s külön sorszámmal látták el az egyes testamentumokat. A bejegyzések feloldott keltezésait a pár szavas modern, német nyelvű tartalmi megjelöléssel egyetemben fejregesztában közlik. A *Végrendekezési Könyv* megjelentetett első része tartalmát tekintve szinte teljesen homogénnek tekinthető, csupán hat darab bejegyzésről mondhatjuk, hogy nem végakaratot rögzítenek. S noha nem voltak ritkák a középkorban a vegyes tartalmú városkönyvek, ez esetben mégis hangsúlyoznunk kell, hogy az említett bejegyzések (a kötetben a 19., 21., 33., 242., 243., 310. számú szöveg) sem tekinthetők teljes mértékben „kakuktkojásnak”. A hatból ugyanis öt kapcsolatba hozható valamely pozsonyi polgár végrendeletével, amennyiben az örökül hagyott vagyon örökösök közötti szétosztását, annak eladását, hagyaték ügyében hozott bírósági ítéletet, korábban tett végrendelet visszavonását tartalmazzák. Egyedül a 33. számú bejegyzés, egy hitbérré vonatkozó rendelkezés lóg ki a sorból.

A kötet nyelvezetét tekintve is egységesnek mondható, hiszen a 449 végrendelet zömében német nyelven íródott, a bejegyzések között mindössze öt latin nyelvű található.⁸ A bejegyzések időbeli eloszlását tekintve azt mondhatjuk, hogy a *Végrendekezési Könyv* rendszeres vezetésével az 1430-as évek közepétől számolhatunk. A *Protocollum Testamentorum* első oldala eredetileg a 6. fólió lehetett, hiszen ennek a tetején olvasható a városkönyv funkciójának megjelölése, vagyis a „címe”: „ebbe a könyvbe jegyeztetik fel valamennyi végakarata, amelyet a becsületes emberek életük utolsó időszakában tettek és elrendeltek, és amelyek Pozsony városában sértetlenül őriztessenek meg.” (52.) Ezt követi egy 1327-ben született végrendelet, amelyet csak 1434-ben jegyeztek be a könyvbe. A kötet első bejegyzése azonban mégsem ez, hanem egy 1433-ban készített testamentum, ami utólag kerülhetett az 5. fólió hátoldalára. A könyv legkorábbi végakarata ugyanakkor a 7. fólión találjuk 1410-es keltezéssel. A végrendeletek tehát nem kronologikus rendben következnek, ez a jelenség egyébként szintén jellemzője a korabeli városkönyveknek, egy végrendekezési jegyzőkönyv esetében azonban még inkább indokolható és magyarázható. A végrendelet elkészítésének időpontja rendszerint ugyanis nem esett egybe a könyvbe történő bejegyzésének

⁷ Majorossy 2003, 2004a, 2004b, 2006a, 2006b.

⁸ Köztük például egy a pozsonyi káptalan előtt tett végrendelet, illetőleg Martin Neitel plébános és kanonok végakarata, avagy a szentgyörgyi és bazini grófok jegyzőjének, Jacobus Werbartnak a rendelkezése (a kötetben a 6., 202., 237. számú szövegek).

időpontjával, egy testamentum a végrendeleti könyvbe általában annak kihirdetése,⁹ vagyis az illető halála után került be. Sőt, azzal az esettel is számolnunk kell, hogy egyes testamentumokat kihirdetésüket követően nem azonnal, hanem csak évtizedek múltán jegyezték be a *Protocollum Testamentorum*ba.

Mindezt tekintetbe véve mindenképpen figyelmet érdemlő a 23–24. fólión olvasható négy végrendelet. (86–89.) A 23. fólió verso oldalán Gilig Wenig pozsonyi polgár 1414-ben tett végrendelete látható, ezt követi a 24. fólió recto oldalán Hans Wenig (másként: Wenig Hensel) 1422-es testamentuma. A Gilig és Hans közötti rokonsági kapcsolat megállapításában előbbi végintézkedése igazít el bennünket, ebben ugyanis Gilig többször említést tesz fivérérről, Hansról, mint örökösének egyikéről és testamentumának végrehajtójáról. A Wenig fivérekről tudjuk, hogy Pozsony város előkelő polgárai közé tartoztak, s többször is szerepet vállaltak a város igazgatásában. Gilig az 1412–1413-as és az 1413–1414-es hivatali években bírói tisztséget töltött be,¹⁰ míg Hans az 1406–1407-es és az 1416–1417-es hivatali esztendőben, továbbá 1410 és 1414 között bizonyosan a pozsonyi esküdtek sorát gyarapította.¹¹ A két fivér nyolc év eltéréssel készült végrendeletét úgy jegyezték be a *Protocollum Testamentorum*ba, hogy azok egymás után következzenek. Hans végakarátát, amelyben egyébként vagyonának nagy részét unokájára, Andreas Pernhertel fiára, Merthleinre hagyja, Andreas Pernhertel végakarátának részlete követi, amelynek sajnos nemcsak befejező része, de keletkezési ideje is hiányzik. Bár nem egyértelmű, de egyéb pozsonyi források alapján közvetetten igazolható,¹² hogy Andreas Pernhertel, aki az 1419–1420-as valamint a rákövetkező hivatali évben bírói tisztséget viselt,¹³ Hans Wenig fia volt. Andreas Pernhertel testamentumcsonkja után Martin Pernhertel, a korábban említett „Merthlein” 1436-ban készült végakarátát jegyezték fel. Mindez tehát azt jelenti, hogy amikor Martin Pernhertel végrendeletét örökösei, illetve testamentumának végrehajtói 1436. szeptember 11. után bejegyeztették a *Végrendeletkezési Könyv*be, azzal együtt egyúttal bemásoltatták mindazon testamentumokat (az apját, a nagyapját és a nagyapja testvérét), amelyek a rokonsági kapcsolat révén Martin Pernhertel hagyatékában felbukkantak. A Wenig-Pernhertel család vagyonának további sorsát hosszan lehetne még részletezni, ez azonban meghaladná jelen könyvismertetés kereteit és célját. Egyetlen megfigyelés erejéig mégis érdemes visszatérni a családra. Hans Wenig az egyetlen olyan pozsonyi polgár, akinek testamentumát a *Protocollum*

⁹ A végrendelet kihirdetése és városkönyvbe történő bevezetése közötti összefüggésre: Házi (szerk.) 1930–1943: II. 1. 5.

¹⁰ MOL Df. 239333; Ziegler (Hrsg.) 1999: 81, 86, 93; Fejérpataky 1885: 67, 71–72.

¹¹ MOL Df. 239281; MOL Df. 239282; MOL Df. 239373; MOL Df. 239372; Friss et al. (szerk.) 1903–1980: I. 135, IV. 52; Lehotská et al. (vyp.) 1956: 783.; Ziegler (Hrsg.) 1999: 81.

¹² Egyrészt mivel Merthlein anyja, Andreas Pernhertel második felesége, Barbara Niclas Altmannsdorfer lánya volt. Ziegler (Hrsg.) 1999: 280. Másrészt Andreas Pernhertel bírót az egyik oklevél úgy jelöli, mint „Andreas filius Johannis”. MOL Df. 239407.

¹³ MOL Df. 239407; MOL Df. 239910; MOL Df. 250442; Ziegler (Hrsg.) 1999: 157, 162, 174, 181, 186.

Testamentorumon kívül egy másik pozsonyi városkönyvbe is átírták. A már fentebb említett *Protocollum Actionale* 173–174. fólióján ugyanis teljes szövegével szerepel az egykori esküdt rendelkezése. A végakarát feljegyzésének okát pedig a rákövetkező, 1424. február 2-ára keltezett záloglevél fedi fel, amelyből megtudjuk, hogy Andreas Pernhertel és felesége, Barbara kölcsön vették fiúktól, Merthleintől azt az 500 aranyforintot, amelyet nagyapja, Hans Wenig hagyott rá, s a kölcsönvett összeg erejéig lekötik számára két szőlőjüket. A gondos városi jegyző nyilván szükségét érezte annak, hogy a zálogszerződés elé, mintegy a tisztánlátás kedvéért bemásolja Hans végrendeletét, amelynek egyik pontja valóban kimondja az unoka örökösödési jogát 500 aranyforintra. Az esetből egyenesen levonható következtetés, hogy az 1422. december 30-án végrendelező Hans Wenig 1424. február 2-án már nem élt, és végrendelete nyilvánosságra került ugyan, de mégis tizenkét esztendő várattott magára, hogy felvétessen a *Végrendelezési Könyvbe*.

Korábban már utaltunk rá, hogy a pozsonyi *Protocollum Testamentorum* forrásanyaga kimeríthetetlen tárházul szolgálhat számos kutatási terület számára, a Wenig-Pernhertel család esete azonban arra is rávilágít, hogy a *Végrendelezési Könyv* első kötete és a vele egyívásúnak mondható, gyakran említett másik városkönyv, a *Protocollum Actionale* két egymást tökéletesen kiegészítő forrás. Bejegyzéseik kis eltéréssel nem csupán ugyanazon időszakot ölelik fel, kitérítve ezzel a kutatók mozgásterét, de rokonságukat az is jól igazolja, hogy a könyvek alapjául szolgáló papírlapok, rajtuk az itáliai eredetű vízjellel, a három kampóval ellátott, szabályosan kirajzolódó nyelvű haranggal ugyanazon műhelyből származnak.¹⁴ A *Végrendelezési Könyvnek*, mint forráskiadványnak a használhatóságát a 2012-re tervezett második, befejező rész megjelenése tovább növeli majd, hiszen az abban található személy- és helynévmutatók nagyban megkönnyítik és elősegítik a forrásanyag kutathatóságát.

Skorka Renáta

FORRÁSOK

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

Df. = Diplomatikai fényképgyűjtemény.

¹⁴ A *Protocollum Actionale* vízjeléről Skorka 2001: 17. A vízjel eredetéről Decker – Kriško 1956: 30.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Blazovich László – Schmidt József (szerk.) 2010: *A Sváb tükrök*. Szeged.
- Decker, Viliam – Kriško, Pavol 1956: *Priesvitky archívu mesta Kremnice v zbierke Pavla Križku*. Martin.
- Fejérpataky László 1885: *Magyarországi városok régi számadáskönyvei*. Budapest.
- Friss Ármin et al. (szerk.) 1903–1980: *Magyar–Zsidó oklevéltár*. I–XVIII. Budapest.
- ’Geschäft’ szócikk. In: Grimm, Jacob – Grimm, Wilhelm (Hrsg.): *Deutsches Wörterbuch*. Leipzig, 1954. http://germazope.uni-trier.de/Projekte/WBB2009/DWB/wbgui_py?lemid=GG09733 (Letöltés: 2011. augusztus 30.)
- Házi Jenő (szerk.) 1930–1943: *Sopron szabad királyi város története*. II. rész 1–6. Sopron.
- Lassberg, Ferdinand Leonhard Anton (Hrsg.) 1840: *Der Schwabenspiegel: oder schwäbisches Land- und Lehen-Rechtbuch; nach einer Handschrift vom Jahr 1287*. Tübingen.
- Lehotská, Darina et al. (vyp.) 1956: *Archív Mesta Bratislavy. Inventár stredovekých listín, listov a iných príbuzných písomností*. Bratislava.
- Majorossy, Judit 2003: Archives of the Dead: Administration of Last Wills in Medieval Hungarian Towns. *Medium Aevum Quotidianum* (48.) 13–28.
- Majorossy Judit 2004a: A Krisztus Teste konfraternitás helye a középkori pozsonyi polgárok életében. *Történelmi Szemle* (46.) 1–2. 69–111.
- Majorossy Judit 2004b: „Unsere arme lewte...” Hospitals and the Poor in Late Medieval Pressburg (Bratislava). *Chronica. Annual of the Institute of History, University of Szeged* (4.) 41–56.
- Majorossy, Judit 2006a: Gender Differences in Pious Considerations in Late Medieval Urban Wills: A Case-Study of Pressburg (Bratislava). *CAS – Človek a Spoločnosť internetový časopis* (9.) 4. <http://www.saske.sk/cas/archiv/4-2006/index.html> (Letöltés: 2011. augusztus 30.)
- Majorossy, Judit 2006b: *Church in Town. Urban Religious Life in Late Medieval Pressburg in the Mirror of Last Wills*. (PhD-disszertáció) Central European University, Budapest.
- Skorka Renáta 2001: „als in unserm statpuch verschriben sind...”. (Szakdolgozat) Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Szende Katalin 1997: Családszerkezet és örökösödési szokások a késő középkori Pozsonyban és Sopronban. *Levéltári közlemények* (68.) 1–2. 77–98.
- Szende Katalin 1999: A magyarországi városi végrendeletek helye az európai joggyakorlatban. *Soproni Szemle* (53.) 4. 343–356.
- Szende, Katalin 2001: Testaments and Testimonies. Orality and Literacy in Composing Last Wills in Late Medieval Hungary. In: Jaritz, Gerhard – Richter, Michael (Hrsg.): *Oral History of the Middle Ages: The Spoken Word in Context*. (Medium Aevum Quotidianum 12. – CEU Medievalia 3.) Krems – Budapest, 49–66.
- Szende Katalin 2004a: *Oththon a városban. Társadalom és anyagi kultúra a középkori Sopronban, Pozsonyban és Eperjesen*. (Társadalom- és Művelődéstörténeti Tanulmányok 32.) Budapest.
- Szende, Katalin 2004b: Gemainer Stadt Nutz, Ehren und Gefallen... The Expression of Civic Consciousness in Late Medieval Testaments. In: Kovács Györgyi (szerk.): *Quasi liber et pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára*. Budapest, 495–501.

- Szende, Katalin – Eliassen, Finn-Einar 2005: The Urban Transmission. Family Cycles and Inheritance Customs in Medieval Hungarian and Early Modern Norwegian Towns. In: Berglund, Mats (ed./red.): *Sakta vi gå genom stan. / City Strolls. Studies in Urban History in Honor of Lars Nilsson*. Stockholm, 135–165.
- Tózsá Rigó Attila 2005: A városi elit családszerkezetének vizsgálata az 1529–1557. közötti pozsonyi végrendeletek alapján. In: Czoch Gábor – Kocsis Aranka – Tóth Árpád (szerk.): *Fejezetek Pozsony történetéből magyar és szlovák szemmel*. Pozsony, 131–155.
- Ziegler, Arne (Hrsg.) 1999: *Actionale Protocollum. Das älteste Stadtbuch von Bratislava/Preßburg aus den Jahren 1402–1506*. Bratislava.